

УДК 378.978

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-27>

Микита ПЕРЦОВ,
orcid.org/0000-0002-6379-0631
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) nikitaflute@gmail.com

СПЕЦИФІКА ОПАНУВАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ЧИТАННЯ ХОРОВИХ ПАРТИТУР»

Читання хорових партитур є дисципліною, що відноситься до обов'язкових компонентів програми підготовки здобувачів спеціалізації «Хорове диригування» у закладах вищої освіти мистецького спрямування. Дослідження специфіки викладання даного освітнього компоненту виступає важливим чинником, що сприятиме здійсненню цього процесу ефективно та результативно. Доречно зосередити увагу не лише на етапах роботи щодо читання хорових партитур, а й окреслити специфіку репертуару, який пропонується до розгляду. Читання хорових партитур є дисципліною, опанування якої потребує залучення комплексного підходу. Вироблення вміння прочитувати твори вимагає поєднання теоретичних знань та практичних навичок. Здобувач освіти має знати типи хорових складів, орієнтуватись у особливостях нотації, співвідносити їх варіативність у відповідності до стилізового напрямку та історичної доби. Візуалізація партитури має свої відмінності, що пов'язані з організацією вертикалі, чіткістю фіксації нотного тексту, специфікою обраної системи ключів та т.п. Студент має знати особливості запису партій хору у різних ключах. Важливим компонентом опанування дисципліни є вироблення вміння самостійно розподіляти голоси в процесі гри, виокремлювати який саме музичний матеріал є головним, а який другорядний. Задля презентації твору потрібно не лише формувати вміння виконувати партитуру на інструменті, а й обирати, які голоси потрібно випускати. Кожен твір потребує глибокого аналізу, завдяки якому буде відбуватись декодування авторського задуму та шляхів його досягнення. До того ж, перед виконавцем постає ряд завдань, що стосуються більш фахових для диригента навичок. Це здатність цілісно представити твір на фортепіано таким чином, аби максимально наблизити його до оригінального хорового звучання. Розвиток навичок читання хорових партитур потребує опанування можливості їх відтворення, керуючись принципом поступового ускладнення виконавських задач.

Ключові слова: хор, диригент, партитура, читання партитур, аналіз, твір.

Nikita PERTSOV,
orcid.org/0000-0002-6379-0631
Ph.D.,
Senior Lecturer of the Department of Musical Arts
Kyiv University of Culture
(Kyiv, Ukraine) nikitaflute@gmail.com

SPECIFICS OF MASTERING THE DISCIPLINE «READING OF CHORAL SCORE»

Choral score reading is a discipline that is a mandatory component of the Choral Conducting Training Program in Higher Art Institutions. The study of the specifics of teaching this educational component is an important factor that will contribute to the implementation of this process effectively. It is appropriate to focus not only on the stages of work on reading choral scores, but also to outline the specifics of the repertoire proposed for consideration. Choral scores reading is a discipline that requires a comprehensive approach. Developing the ability to read works requires a combination of theoretical knowledge and practical skills. The student must know the types of choral compositions, be guided by the peculiarities of notation, to correlate their variability in accordance with the stylistic direction and historical era. The visualization of the score has its differences, which are related to the organization of the vertical, the clarity of the fixation of the musical text, the specifics of the chosen key system, etc. The student must know the peculiarities of recording choir parts in different keys. An important component of mastering the discipline is to develop the ability to independently distribute voices in the process of playing, to identify which musical material is the main and which is secondary. In order to present a work, it is necessary not only to develop the ability to perform the score on the instrument, but also to choose which voices to release. Each work needs in-depth analysis, which will decode the author's idea and ways to achieve it. In addition, the performer faces a number of tasks related to more professional skills for the conductor. This is the ability to present the work on the piano in such a way as to bring it as close as possible to the original choral sound. The development of skills of reading choral scores requires mastering the possibility of their reproduction, guided by the principle of gradual complication of performance tasks.

Key words: choir, conductor, score, reading scores, analysis, work.

Постановка проблеми. Читання хорових партитур є дисципліною, що відноситься до обов'язкових компонентів програми підготовки здобувачів спеціалізації «Хорове диригування» у закладах вищої освіти мистецького спрямування. Дослідження специфіки викладання даного освітнього компоненту виступає важливим чинником, що сприятиме здійсненню цього процесу ефективно та результативно. Доречно зосередити увагу не лише на етапах роботи щодо читання хорових партитур, а й окреслити специфіку репертуару, який пропонується до розгляду.

Аналіз досліджень. В українській музичній педагогіці упродовж останніх років було видано ряд праць, зокрема методичних розробок, в яких визначаються основні етапи організації читання партитур. Однією з найбільш ґрунтовних праць, в якій зосереджено увагу на питанні читання партитур для вокальних ансамблів, є навчально-репертуарний збірник Т. Каблової та С. Румянцевої. Основні аспекти, що мають враховувати здобувачі напряму підготовки 025 «Музичне мистецтво» при опануванні даної дисципліни, окреслено в праці Я. Черниш. Особливості читання партитур вокально-інструментальних творів доби бароко висвітлено в колективній праці Г. Гаценко, А. Поліщук, С. Сабрі. В роботі Л. Обух приділено увагу не лише методичним рекомендаціям щодо вивчення навчального курсу «Читка хорових партитур», а й визначено критерії щодо організації самостійної роботи студентів. Деякі аспекти викладання фахових дисциплін аналізуються в публікації В. Сологуб.

Мета статті - окреслити особливості опанування дисципліни «Читання хорових партитур» як частини професійної підготовки здобувачів спеціальності «Хорове диригування».

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих навичок, які має опанувати здобувач освіти спеціальності «диригентсько-хорове» мистецтво, є вміння виробити основні стратегії роботи з музичним матеріалом. Задля вірного прочитання художнього твору недостатньо вміти відтворити нотний текст, адже потрібно реалізовувати композиторський задум, який не може бути зрозумілим через суто технічну роботу. Розглянемо, які саме етапи роботи доцільні при опануванні навичок читання хорової партитури. «Партитура (від італ. *partitura* – поділ, розподіл) – система роздільного запису на кількох нотоносцях, розташованих колонкою і поділених спільними тактовими рисками, всіх голосів багатоголосного твору для виконання ансамблем, оркестром або хором певного складу, в якій для партії кожного

інструмента або голосу відведений окремих нотомісцець» (Каблова, 2019: 3). Відповідно, хорова партитура – це нотний текст, призначений для виконавських складів за участю хору. Існують різні типи партитури, які будуть залежати від історичної доби, особливостей композиторського мислення тощо. Візуалізація партитури має свої відмінності, що пов'язані з організацією вертикалі, чіткістю фіксації нотного тексту, специфікою обраної системи ключів та т.п. Студент має знати особливості запису партій хору у різних ключах, не лише у скрипковому та басовому, а й альтовому ключі. Наприклад, необхідно розуміти яким чином потрібно відтворювати партію тенора, що прочитується інакше, ніж інші голоси. Отже, можна зазначити, що читання хорових партитур є дисципліною, опанування якої передбачає наявність знань загальнотеоретичного характеру, пов'язані з вірним відтворенням кожного позначення, яке стосується музичної нотації. «У межах цієї дисципліни впроваджується системна аналітична та практична робота, яка визначає здатність до досягнення усього музичного цілого» (Сологуб, 2021: 203).

Практика використання «класичної» нотації є такою, що притаманна лише частині музичних опусів, які були написані до ХХ століття. Натомість музична спадщина ХХ-ХХІ століть формує індивідуалізовані новітні способи фіксації творів, які можуть викликати значні складнощі щодо прочитання. Зокрема, студенти мають через опанування творів сучасних композиторів розширювати власні уявлення щодо способів нотації, які притаманні для їх хорових опусів. Складність може становити не лише усвідомлення змісту сформованих методичних принципів, а й того, що митці можуть використовувати не лише базовий виконавський реєстр, а й виходити за його межі. Серед компонентів, на які виконавець має звертати увагу, є темп, артикуляція, динамічні позначення. Окрім цього потрібно зважати на кореляцію вербального та музичного тексту в плані цезур тощо.

Кожен твір потребує глибинного аналізу, завдяки якому буде відбуватись декодування авторського задуму та шляхів його досягнення. До того ж, перед виконавцем постає ряд завдань, що стосуються більш фахових для диригента навичок. Це здатність цілісно представити твір на фортепіано таким чином, аби максимально наблизити його до оригінального хорового звучання. Нерідко складність полягає у проблемності передачі на фортепіано вокального легато, яке можливе лише за умови вибору вірної та зручної для гри аплікатури.

Студенти, вивчаючи специфіку хорових партитур, мають аналізувати різні хорові склади, їх типи та історичні аспекти становлення. Зокрема можна виділити дитячий хор, жіночий, чоловічий, змішаний. Твори можуть призначатись для виконання а саррелла та з певним супроводом. При аналізі твору необхідно усвідомлювати особливості розміщення хорових голосів у партитурі. При дослідженні останньої потрібно розуміти особливості вербального тексту, специфіки його запису, взаємодії вербального та музичного компонентів.

Важливим компонентом опанування дисципліни є вироблення вміння самостійно розподіляти голоси в процесі гри, виокремлювати який саме музичний матеріал є головним, а який другорядний. Задля презентації твору потрібно не лише формувати вміння виконувати партитуру на інструменті, а й обирати, які голоси потрібно випускати. Спрощення партитури для того щоб виконати його на інструменті особливо важливе, адже формує аналітичні навички тощо. Недоцільним є вилучення мелодичної лінії чи голосів, які створюють гармонічну основу твору. Не можна прибирати голос, якщо у нього є витриманий тон. «Будь-яке спрощення спрямоване не на зміни у змісті твору, а на повноцінне звучання та передачу його образного змісту для повного опанування художнього задуму автора твору та його музичного втілення» (Каблова, 2019: 13). Задля того щоб сформувати потрібне музичне ціле, важливо досягати кореляції звукової мети та засобів її досягнення.

При роботі з супроводом потрібно зважати на те, що можливе як тісне, так і широке розташування акордів. Вибір одного з типів фактури буде впливати на сприйняття твору. Не менш важливим є питання відтворення тембрального забарвлення, адже якщо це вокально-інструментальний твір, в якому є розширена оркестрова палітра, то необхідно буде приділяти увагу її адекватному виконанню. Ця робота вимагає диференціації різних ліній, в тому числі за рахунок агогіки, артикуляції, штрихів, які притаманні для того чи іншого інструменту. Не менш важливим завданням є опрацювання навичок транспонування твору, яке включає роботу над збереженням «точності першоджерел в процесі транспозиції», особливостей транспонування в співі і гри на музичному інструменті та «транспонуванні хорового твору на півтон вверх або вниз за допомогою ключових знаків» (Обух, 2017: 11).

Працюючи над виробленням навичок роботи з партитурою доцільно надавати студенту для ознайомлення різноплановий матеріал. Насам-

перед, репертуарне коло має включати наступні виконавські склади: дитячий, жіночий, чоловічий, змішаний. До того ж необхідно охопити різні за стильовою приналежністю хорові опуси. Починати доцільно з більш простих творів, як у плані фактури, так і за характером музичного матеріалу. Дані характеристики будуть представлені в творах для дитячого виконання, адже найчастіше в них використовується двоголосна фактура, в якій партії різних голосів є не складними, нерідко використовується комплементарна ритміка з витриманими звуками. В подальшому доречно звертатись до творів, які написані для жіночого чи чоловічого виконавського складу. В них буде представлено більш складну три або чотириголосну фактуру, проте в реєстровому відношенні вони можуть мати менший за обсягом діапазон, порівняно з творами для мішаного хору. Методичним матеріалом курсу рекомендовано обирати твори для жіночого хору а саррелла таких українських композиторів, як О. Білаш, В. Безкоровайний, П. Демуцький, Є. Козак, Ф. Колесса, М. Леонтович, К. Стеценко, Б. Фільц. Для опанування навичок читання партитур для чоловічого хору а саррелла можна використати твори І. Воробкевича, А. Гордійчука, М. Леонтовича, Д. Січинського, В. Степурка. Опрацьовуючи практику відтворення опусів для мішаних хорів а саррелла доречно звертатись до композицій М. Лисенка, М. Леонтовича, Л. Ревуцького. Формування вміння читати партитури для хорових складів із інструментальним супроводом рекомендується здійснювати на основі творів сучасних українських (Г. Гаврилець, Л. Дичко, В. Степурко) та закордонних (К. Орф, Б. Бріттен, К. Пендерецький) композиторів. Якщо мова йде про виконання масштабних вокально-інструментальних творів, то їх доцільно грати ансамблем. Це не лише сприятиме опрацюванню навичок колективного музикування, а й дозволить максимально точно відтворювати авторський текст без істотних пропусків шарів фактури.

При читанні партитур, створених у різні історичні періоди, виникають певні специфічні складнощі. Наприклад, виконання барокових творів потребує усвідомлення того, що для них була характерна імпровізаційність. Контрапункт у вокальній практиці Відродження передбачав використання колективного імпровізування на основі одного голосу, який був занотований. «Загальновідомо, що в бароковій музиці був наявний генерал-бас або basso continuo. Інша назва, що використовується - цифрований бас. Такий термін позначував басовий голос, в якому були зазначені співзвуччя цифрами. Дана практика вкоренилась в

італійській інструментальній музиці XVI століття, але набула чималого поширення саме в бароковій музиці» (Гаценко, 2020: 86). Відповідно, можливе існування різних редакцій одного твору. Даному питанню потрібно приділяти увагу при виконанні творів доби бароко.

Імпровізаційне начало може бути наявним і у творах сучасних митців. Дана характеристика доповнюється складністю музичної мови, яка буде проявлятися у виході за межі тональності, використанні акордів не терцієвої структури, застосуванні кластерів тощо. Так, чимало хорових творів польського митця Кшиштофа Пендерецького доволі важко відтворити не у вокальному викладі. У творі «Dies Irae» в хоровій партії використовуються кластери. Тривалі сонорні комплекси складно виконати на фортепіано внаслідок природного затухання звуку, в той час як повторення буде дещо змінювати характер авторського задуму. У «Польському реквіємі» К. Пендерецького використовується великий виконавський склад, де окрім хорового складу наявні також солісти та оркестр. Складна та експресивна партитура даного твору є складною для відтворення. Тому подібні твори здобувачі мають опанувати вже на фінальному етапі вивчення дисципліни.

При ознайомленні з музичним твором студенти повинні давати змістовну характеристику хорової партитури, висвітлювати особливості історичної епохи, в яку її було створено. Також доречно узагальнено аналізувати ті соціокультурні та суспільні обставини, внаслідок яких його було сформовано. Так, наприклад твір естонського композитора Ерркі-Свен Тьююра (Erkki-Sven Tüür) «Ukrainale» було написано в 2022 році з метою підтримки українців, які страждають внаслідок російського вторгнення та борються проти

цього жакливого терору. Хоровий твір «Ukrainale» є молитвою за Україну. Саме тому при його виконанні потрібно виявити ті риси, що підкреслюють зв'язок з православною духовною традицією, молитовністю тощо.

Моніторинг рівня опанування здобувачем компетенцій, які формуються завдяки дисципліні, доречно здійснювати не лише через гру партитури хорового твору, а й через «проспівування горизонталей (партій) та вертикалей (акордів) по нотах та аналіз хорового твору в усній формі» (Черниш, 2019: 10). Завдяки залученню різних методів реалізується можливість перевірити вміння та навички студента розуміння музичного матеріалу та можливості його відтворення як на інструменті, так і за допомогою голосу, що особливо важливе для диригентів-хормейстерів.

Висновки. Читання хорових партитур є дисципліною, опанування якої потребує залучення комплексного підходу. Вироблення вміння прочитувати твори вимагає поєднання теоретичних знань та практичних навичок. Здобувач освіти має знати типи хорових складів, орієнтуватись у особливостях нотації, співвідносити їх варіативність у відповідності до стильового напрямку та історичної доби. Кожен твір потребує глибинного аналізу, завдяки якому буде відбуватись декодування авторського задуму та шляхів його досягнення. До того ж, перед виконавцем постає ряд завдань, що стосуються більш фахових для диригента навичок. Це здатність цілісно представити твір на фортепіано таким чином, аби максимально наблизити його до оригінального хорового звучання. Розвиток навичок читання хорових партитур потребує опанування можливості їх відтворення, керуючись принципом поступового ускладнення виконавських задач.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаценко Г., Поліщук А., Сабрі С. Особливості читання партитур вокально-інструментальних творів доби бароко. *Імідж сучасного педагога*, 2020. № 5 (194). С. 85–88.
2. Каблова Т. Б., Румянцева С. В. Читання партитур для вокальних ансамблів: навч.-реперт. збірник для студентів. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 90 с.
3. Обух Л. В. Методичні рекомендації для вивчення та організації самостійної роботи студентів з навчального курсу «Читка хорових партитур» для студентів вищих музичних навчальних закладів III–IV рівнів акредитації напряму підготовки (галузь знань) 01 «Освіта/Педагогіка» Спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво). Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
4. Сологуб В. Д. Методика викладання фахових дисциплін за ОПП «Інструментально-оркестрове мистецтво». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2021. Вип. 81. С. 201–204.
5. Черниш Я. О. Сілабус навчальної дисципліни «Читання хорових партитур» напрям підготовки 025 «Музичне мистецтво» освітній ступінь бакалавр. Дніпро, 2019. 15 с.

REFERENCES

1. Hatsenko H., Polishchuk A., Sabri S. Osoblyvosti chytannia partytur vokalno-instrumentalnykh tvoriv doby baroko [Features of reading scores of vocal and instrumental works of the Baroque era]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 2020. № 5 (194). pp. 85–88. [in Ukrainian].

2. Kablova T. B., Rumiantseva S. V. Chytannia partytur dlia vokalnykh ansambliv: navch.-repert. zbirnyk dlia studentiv [Reading scores for vocal ensembles: textbook. collection for students]. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 2019. 90 p. [in Ukrainian].

3. Obukh L. V. Metodychni rekomendatsii dlia vyvchennia ta orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv z navchalnoho kursu «Chytka khorovykh partytur» dlia studentiv vyshchykh muzychnykh navchalnykh zakladiv III–IV rivniv akredytatsii napriamu pidhotovky (haluz znan) 01 «Osvita/Pedahohika» Spetsialnosti 014.13 Serednia osvita (Muzychne mystetstvo) [Methodical recommendations for studying and organizing self-study of students of the course "Reading choral scores" for students of higher music educational institutions of III-IV levels of accreditation in the field of training (field of knowledge) 01 "Education / Pedagogy" Specialties 014.13 Secondary education (Musical art)]. Ivano-Frankivsk, 2017. 20 p. [in Ukrainian].

4. Solohub V. D. Metodyka vykladannia fakhovykh dystsyplin za OPP «Instrumentalno-orkestrove mystetstvo» [Methods of teaching professional disciplines on OPP "Instrumental and Orchestral Art"]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy, 2021. Issue 81. pp. 201-204. [in Ukrainian].

5. Chernysh Ya.O. Silabus navchalnoi dystsypliny «Chytannia khorovykh partytur» napriam pidhotovky 025 «Muzychne mystetstvo» osvitnii stupin bakalavr [Syllabus of the discipline "Reading choral scores" direction of training 025 "Musical Art" bachelor's degree]. Dnipro, 2019. 15 p. [in Ukrainian].